

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського

ВИПУСК 109

СТАРОВИННА МУЗИКА - СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Книга 6

Збірник статей

Київ - 2014

IN MEMORIAM

БОГДАН ЖУЛКОВСЬКИЙ

МІЛОШ ВЕЛІМІРОВИЧ (1922–2008)¹

Визначною постаттю в музичній медієвістиці другої половини ХХ – початку ХХІ століття був американський музикознавець, медієвіст Мілош Велімірович (Miloš Velimirović, серб за походженням). Праці вченого отримали визнання в США, Канаді, Німеччині, Польщі, Італії, Франції, Росії, Україні, інших країнах світу. Доктор М. Велімірович п'ять разів приїздив до України (був у Києві в 1989, 1991, 1998, 2005 рр., в Одесі – у 2000 р.), де виголошував доповіді на Міжнародних конференціях і симпозіумах, читав лекції студентам Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Протягом усього життя професор М. Велімірович виявляв інтерес до давнього слов'яно-руського, зокрема, українського богослужбового співу як давньоруського періоду, так і його подальшої рецепції, товаришував із відомими вітчизняними дослідниками церковної музики. Відзначимо його багаторічну наукову та дружню співпрацю з доктором мистецтвознавства, професором Ніною Герасимовою-Персидською², схвальну рецензію на каталог українських та білоруських нотолінійних Ірмологіонів 16 – 18 століть професора Юрія Ясіновського³, позитивний відзив на автореферат кандидатської дисертації про київський наспів доцента Олени Шевчук (1999).

¹ Скорочений варіант статті див.: Жулковський Б. Пам'яті Мілоша Веліміровича – видатного американського дослідника візантійської і слов'янської церковної музики / Богдан Жулковський // Українська музика : Наук. часопис. – Л., 2012. – Число 2(4). – С. 116–120.

Автор висловлює подяку доктору Грегору Маєрсу (Канада, Ванкувер), професору Ніні Герасимовій-Персидській та доценту Олені Шевчук (Київ, НМАУ) за подання нових матеріалів і цінні корективи.

² Див., зокр.: Велімірович М. та Б. До Ніни / М[ілош] та Б[ет] Велімірович // Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. – К., 1999. – Вип. 6. – Musicae ars et scientia : Книга на честь 70-ліття Н. О. Герасимової-Персидської. – С. 7–9.

³ Velimirović M. Ukraïns'ki ta Bilorus'ki Notoliniini Irmoloï 16–18 stolit': Katalog i kodikolohichno–paleohrafichne doslidzhennia, by Yurii Yasynovs'kyi. Seria: Istoriia ukraïns'koi muzyky, Vol. 2: Dzherela. Instytut Ukraïnoznavstva im. Krip'iakevycha NAN. L'viv, Vydavnytstvo Vasyliian "Misioner", 1996, 624 pp.+47 plates, indices, bibliography. ISBN 5–7702–1289–6 / Miloš Velimirović // Harvard Ukrainian Studies. – Harvard, 1997. – № 21. – P. 244–245.

Мілош Велімірович народився 12 грудня 1922 року в Белграді (нині столиця Сербії). Хлопчик був первістком у сім'ї лікаря Мілорада Веліміровича та вчительки фортепіано Десанки Йованович. З дитинства він брав участь у богослужіннях, звершуваних його дідом – священиком Сербської Православної Церкви. Богослужбовий спів, що його чув Мілош із перших років життя, зіграв у подальшому неабияку роль у формуванні його наукових зацікавлень. Із шести років він почав опановувати гру на скрипці у класі Йована Зорко, а згодом – на фортепіано під керівництвом Дари Несторович. Закінчивши гімназію 1941 р., вступив до Белградського університету, проте з початком Другої Світової війни був змушений покинути навчання. Під час війни створив джаз-бенд, який виступав із концертами для сербської молоді в німецько-фашистських концтаборах; продовжив студії в музичній академії як скрипаль (у П. Стояновича) і піаніст (у Є. Крстич), а після війни – як композитор (у М. Логара) та музикознавець. Паралельно навчався в Белградському університеті на філософському факультеті, де опановував знання з теорії та історії візантійського мистецтва (у професора Г. Острогорського). Брав участь у наукових експедиціях з каталогізації й реставрації фресок у сербських і македонських монастирях. Був асистентом професора Альберта Лорда (Гарвардський університет), котрий збирав у Югославії мусульманські пісні та епічну поезію¹.

У 1952 р., завершивши навчання в Белграді, М. Велімірович їде як *graduate student* до США, де поглиблює знання в Гарвардському університеті. Його науковим керівником став музикознавець Отто Гомбоші (історія музики, палеографія), а педагогом з композиції – Вінстон Пістон². Він вивчав контрапункт у Р. Томпсона, музику англійських верджиналістів і бібліографію у С. Таттла. У 1953 р. здобув звання магістра мистецтв, а наступного року розпочав серйозні дослідження з теорії та історії візантійської музики й палеографії у видатного візантиніста, учня Гвідо Адлера та Арнольда Шенберга – Егона Веллеса (1885–1974). Під науковим керівництвом останнього вчений захистив дисертацію «Візантійські

¹ Лозовая И. Е. Велимирович Милош / И. Е. Лозовая // Православная энциклопедия. – М., 2004. – Т. 7. – С. 527.

² Того самого часу в Гарвардському університеті у професорів О. Гомбоші й В. Пістона навчався український музикознавець, диригент і вокаліст Мирослав Антонович (1917–2006). Листування М. Веліміровича та М. Антоновича тривало довгі роки.

елементи у старослов'янському церковному співі»¹, яка згодом була видана у вигляді монографії й не втратила актуальності донині.

У 1955–1957 рр. М. Велімирович був науковим співробітником із візантиністики в одному з найпрестижніших дослідницьких центрів США Dumbarton Oaks; провадив викладацьку діяльність у Йельському університеті, а згодом був професором університетів у м. Медісон (штат Вісконсін) і м. Шарлотсвілл (штат Вірджинія). Читав загальні музично-історичні і спеціальні курси («Введення у науково-дослідницьку працю», «Історія візантійської і слов'янської церковної музики» та ін.²). Протягом трьох років він завідував кафедрою музики та музикознавства.

У 1963–1964 рр. учений займався дослідженням літургічних рукописів зі скрипторіїв Афонських монастирів та монастиря ап. Іоана Теолога (Богослова) на острові Патмос як стипендіат фондів Морса і Фулбрайта. Брав участь у багатьох міжнародних конференціях у Югославії, Болгарії, Чехословаччині, Польщі, Росії, Україні. У 1993 р. він вийшов на пенсію, лишаючись почесним професором університету м. Шарлотсвілл і продовжуючи плідно працювати як музикознавець. У 2003 р. М. Велімирович був запрошений на симпозіум до Большого театру (Москва), у 2004 р. отримав звання почесного професора Афіньського університету. Помер 18 квітня 2008 р. в м. Бріджвотер (штат Вірджинія)³.

Основною сферою наукової діяльності професора М. Велімировича було вивчення візантійської церковної монодії та її слов'янської рецепції (сербської, болгарської, давньоруської); він займався також транскрипціями невменних нотацій манускриптів візантійської і слов'янської традицій. Особливу увагу присвятив слов'яно-руському Ірмологіону⁴, зокрема, жанру ірмосів; здійснив спробу дешифровки канону великомученику Димитрію Солунському, автором якого, ймовірно, був слов'янський апостол Мефодій. М. Велімирович підтвердив тезу Ервіна Кошмідера про

¹ Velimirović M. Byzantine Elements in Early Slavic Chant / Miloš Velimirović. – Monumenta Musicae Byzantinae. – Subsidia. – Copenhagen : Ejnar Munksgaard, 1960. – Vol. IV. – 1. – Pars Principalis. – 2. – Pars Suppletoria : The Hirmologion ; Volume of Appendices. – XII, 140 pp. – 8, LXXV, 12 pp.

² Один зі спецкурсів М. Велімировича, за його усним повідомленням, був присвячений операм В. А. Моцарта. – *Прим. ред.*

³ Лозовая И. Е. Велімирович Милош / И. Е. Лозовая // Православная энциклопедия. – М., 2004. – Т. 7. – С. 527–528.

⁴ Згідно із сучасною типологією співацьких книг йдеться про Ірмологій. – *Прим. ред.*

існування двох структурних типів Ірмологіону: т. зв. КаО (ірмоси розміщені в порядку канонів, що характерно для грецької традиції) та ОдО (ірмоси розміщені в порядку пісень-од, що типово для слов'янських кодексів)¹.

Учений описав богослужбові рукописи, переховувані в Греції (в Афонських монастирях, на о. Патмос) і Сербії, звернувши при цьому велику увагу на їхній зміст (зокрема, виділив дві редакції Ірмологія: повну й скорочену). Він досліджував персоналії грецьких мелургів пізньовізантійського й поствізантійського періодів (серед них творчі постаті митрополита Філадельфійського Феоліпта, Іоана Ватаца, лампадарія Петра Пелопонеського, Іоана Ласкаря Пігонита)².

Кілька наукових публікацій та виступів на конференціях М. Веліміровича присвячено ранньокласичній італійській опері.

Серед учнів професора Мілоша Веліміровича – знані музикознавці-медієвісти, дослідники греко-візантійської і слов'яноруської музики й палеографії, теоретики і практики давньої монодії (монахія Джован Роккасалве, Грегорі Маєрс). Ось як висловився доктор Г. Маєрс у пам'ять про вчителя: «Я мав велику честь навчатися у професора Веліміровича в університеті Вірджинії та й, зрештою, після того. Він був дивним і надихаючим викладачем, неймовірним ученим і великим другом». Г. Маєрс присвятив пам'яті професора свою монографію³.

На честь М. Веліміровича видано два збірника наукових статей Московської консерваторії⁴. Юрій Ясіновський опублікував відомості про М. Веліміровича з бібліографією⁵ і статтю на пошану

¹ Велимировић М. Структура старословенских музичких Ирмолога / М. Велимировић // Хиландарски зборник. – Београд, 1966. – Вип. 1. – С. 139–161.

² Лозовая И. Е. Велимирович Милош / И. Е. Лозовая // Православная энциклопедия. – М., 2004. – Т. 7. – С. 528–529.

³ Myers Gr. A Historical, Liturgical and Musical Exploration of Kondakarnoie Pienie : The Deciphering of a Medieval Slavic Enigma / Gregory Myers; ed. El. Toncheva and Sv. Kujumdzieva. – Sofia, 2009. – 273 p.

⁴ Византия и Восточная Европа : Литургические и музыкальные связи : К 80-летию доктора Милоша Велимировича / [отв. ред. И. Е. Лозовая]. – М. : Моск. гос. конс., 2003. – 344 с. – (Гимнология ; вып. 4); Устная и письменная трансмиссия церковно-певческой традиции: Восток – Русь – Запад : Памяти Милоша Велимировича / [отв. ред. И. Е. Лозовая]. – М. : Моск. гос. конс., 2008. – 336 с. – (Гимнология ; вып. 5).

⁵ Ясиновський Ю. Із бібліографії Мілоша Веліміровича – дослідника візантійської та слов'янської церковної музики / Ю. Ясиновський // Записки Наук.

до його 80-ліття¹. Довідкова інформація про М. Веліміровича наявна в низці енциклопедій, зокрема, в музичній енциклопедії Гроува (авторка Паула Морган)², «Православній Енциклопедії» (авторка Ірина Лозовая), «Українській музичній енциклопедії» (авторка Олена Шевчук)³.

Більшість наукових праць М. Веліміровича (друкованих і рукописних) та багато його листів зберігаються у приватному архіві Грегори Маєрса (Канада, Ванкувер). Кілька статей М. Веліміровича опубліковано на сторінках випусків Наукового вісника Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, підготовлених кафедрою старовинної музики.

М. Велімірович. Основні публікації

- Byzantine Elements in Early Slavic Chant / Monumenta Musicae Byzantinae. – Subsidia. – Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1960. – Vol. IV. – 1. – Pars Principalis. – 2. – Pars Suppletoria: The Hirmologion; Volume of Appendices. – XII, 140 pp. – 8, LXXV, 12 pp.
- Liturgical Drama in Byzantium and Russia // Dumbarton Oaks Papers. – Washington, 1962. – Vol. XVI. – P. 351–385.
- Standt der Forschung über kirchenskavische Musik // Zeitschrift für slavische Philologie. – Heidelberg, 1963. – Vol. XXXI. – S. 145–169.
- Структура старословенских музичких Ирмолога // Хиландарски зборник. – Београд, 1966. – Вип. 1. – С. 139–161.
- Unknown Stichera for the Feast of St. Athanasios of Mt. Athos // Studies in Eastern Chant. – Crestwood, 1966. – P. 108–129.

тов.-ва імені Шевченка: Праці музикознавчої комісії. – Л., 1996. – Т. 232. – С. 561–578 [бібліографія на с. 562–578].

¹ Ясіновський Ю. Мілошу Веліміровичу – 80 літ / Ю. Ясіновський // Musica Humana : Зб. статей кафедри музичної україністики : До 150-ліття Львівської консерваторії / [ред. Ю. Ясіновський]. – Л., 2003. – Число 1. – С. 293–295.

² Morgan P. Velimirović, Miloš / Paula Morgan // The New Grove Dictionary of Music and Musicians. – 5th ed. – N.-Y., 2001. – Режим доступу: http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo

³ Шевчук Ол. Велімірович Мілош Милорадович / Ол. Шевчук // Українська музична енциклопедія / ІМФЕ. ім. М. Рильського. – К., 2006. – Т. 1. – С. 321 [зі списком праць].

- The Influence of the Byzantine Chant on the Music in the Slavic Countries // Proceedings of the XIIIth International Congress of Byzantine Studies. – London, 1967. – P. 119–140.
- Present Status of Research in Byzantine Music // Acta Musicologica. – Kassel, 1971. – Vol. 43. – S. 1–20.
- The Present State of Research in Slavic Chant // Acta Musicologica. – Kassel, 1972. – Vol. 44. – S. 235–265.
- The Byzantine Heirmos and Heirmologion // Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen : Gedenkschrift Leo Schrade. – Bern; München : Francke Verlag, 1973. – Vol. 1. – S. 192–244.
- Grigorović Hirmologion: Index and Concordances // Fundamental Problems of Early Slavic Music and Poetry / [ed. Chr. Hannick]. – Monumenta Musicae Byzantinae. – Subsidia. – Copenhagen, 1978. – Vol. 6. – P. 171–195.
- The Slavic Responce to Byzantine Musical Influence // Musica Antiqua Europae Orientalis. – Bydgoszcz, 1982. – Vol. VI. – P. 727–736.
- The Melodies of the Ninth-Century Kanon for St. Demetrius // Russian and Soviet Music : Essays for Boris Schwarz. – Ann Arbor : UMI Press, 1984. – P. 9–34.
- Some Letters of P. Chesnokov in the United States // Slavonic and Western Music : Essays for Gerald Abraham. – Ann Arbor : UMI Press, 1985. – P. 253–269.
- Мелодика канона IX века св. Димитрию // Музыкальная культура Средневековья / [сост. и отв. ред. Т. Ф. Владышевская]. – М., 1990. – Вып. 1. – С. 5–24.
- Byzantine Musical Traditions among the Slavs // The Byzantine Tradition after the Fall of Constantinople. – Charlottesville, 1991. – P. 95–105.
- Reflections of Music and Musicians in Byzantium // To Hellenikon : Studies in Honor of S. Vryonis Jr. – N. Y., 1994. – Vol. 1. – P. 451–463.
- Originality and Innovation in Byzantine Music // Originality in Byzantine Literature, Art and Music. – Oxford, 1995. – P. 189–199.
- Problems of Evolution in Meaning in the Russian Neumatic Notation between the 14th and 17th Centuries // Cantus Planus. – Budapest, 1995. – Vol. 2. – P. 465–472.

- History of Art Music in Serbia // Serbian Studies. – Bloomington, 1995. – Vol. 9 (1–2). – P. 80–87. – 1996. – Vol. 10(1). – P. 42–58.
- До Ніни [співає. – дружина Бет Велімірович] // Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. – К., 1999. – Вип. 6 : *Musicae ars et scientia* : Книга на честь 70-ліття Н. О. Герасимової-Персидської. – С. 7–9.
- Russian Musical Azbuki: A Turning Point in the History of Slavonic Chant // The Study of Medieval Chant. – Cambridge, 2001. – P. 257–268.
- The Past Attainments and Future Tasks in the Study of the Eastern Orthodox Chant [Укр. резюме: Минулі надбання та майбутні завдання у дослідженні православного літургичного співу] // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – К., 2001. – Вип. 15 : Православна монодія: її богословська, літургична та естетична сутність. До 2000-ліття Християнської доби / [упор. О. Ю. Шевчук]. – С. 9–12.
- Russia's Place in Transmission of Christian Chants // Церковное пение в историко-литургическом контексте : Восток – Русь – Запад / [отв. ред. И. Е. Лозовая]. – М. : Моск. гос. конс., 2003. – С. 5–11. – (Гимнология ; вып. 3).
- The Legacy of the XXth century Scholarship to the Study of the Eastern Orthodox Chants [Укр. резюме: Внесок науки XX ст. у вивчення монодії Східної Церкви] // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. – К., 2007. – Вип. 61 / [упор. Н. О. Герасимова-Персидська]. – С. 7–12. – (Серія «Старовинна музика : сучасний погляд» ; кн. 3).
- Some New Ideas about Interpretation of Neumes // Устная и письменная трансмиссия церковно-певческой традиции : Восток – Русь – Запад : Памяти Милоша Велимировича / [отв. ред. И. Е. Лозовая]. – М. : Моск. гос. конс., 2008. – С. 8–13. – (Гимнология ; вып. 5).

Література

1. Византия и Восточная Европа : Литургические и музыкальные связи : К 80-летию доктора Милоша Велимировича / [отв. ред. И. Е. Лозовая]. – М. : Моск. гос. конс., 2003. – 344 с. – (Гимнология ; вып. 3).
2. Жулковський Б. Пам'яті Мілоша Веліміровича – видатного американського дослідника візантійської і слов'янської церковної музики /

Богдан Жулковський // Українська музика : Наук. часопис. – Л., 2012. – Число 2 (4). – С. 116–120.

3. Лозовая И. Велимирович Милош / И. Е. Лозовая // Православная энциклопедия. – М., 2004. – Т. 7. – С. 527–529. –

4. Устная и письменная трансмиссия церковно-певческой традиции : Восток – Русь – Запад : Памяти Милоша Велимировича / [отв. ред. И. Е. Лозовая]. – М. : Моск. гос. конс., 2008. – 336 с. – (Гимнология ; вып. 5).

5. Шевчук Ол. Велімирович Мілош Милорадович / Ол. Шевчук // Українська музична енциклопедія / ІМФЕ ім. М. Рильського. – К., 2006. – Т. 1. – С. 321 [зі списком основних праць].

6. Ясиновський Ю. Із бібліографії Мілоша Велімировича – дослідника візантійської та слов'янської церковної музики / Ю. Ясиновський // Записки Наук. тов-ва імені Шевченка : Праці музикознавчої комісії. – Л., 1996. – Т. 232. – С. 561–578 [бібліографія на с. 562–578].

7. Ясіновський Ю. Мілошу Велімировичу – 80 літ / Ю. Ясіновський // Musica Humana : зб. статей кафедри музичної україністики : До 150-ліття Львівської консерваторії / [ред. Ю. Ясіновський]. – Л., 2003. – Число 1. – С. 293–295.

8. Morgan P. Velimirović, Miloš / Paula Morgan // The New Grove Dictionary of Music and Musicians, 5th ed. – N.-Y., 2001. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo

9. Myers Gr. A Historical, Liturgical and Musical Exploration of Kondakarnoie Pienie: The Deciphering of a Medieval Slavic Enigma / Gregory Myers ; ed. El. Toncheva and Sv. Kujumdzieva. – Sofia, 2009. – 273 p.